Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 3

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 796 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-martda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Экологические и альтернативные заполнители для бетона в условиях Узбекистана........ 10
Акрамов Хуснитдин Ахрарович, Тохиров Жалолиддин Очилович, Самадов Хомид Самандарович

Investitsion marketingni rivojlantirish asosida mintaqa investitsiya jozibadorligini oshirish 16
Ahmedov Alim Babaniyazovich

O‘zbekistonda yashil budjetlashtirish, energiya samaradorligi va issiqxona gazlari emissiyasi........ 22
Pulatov Dilshod Haqberdiyevich, Qulliyev Ulug‘bek Mirzayevich, Mamanov Alisher

Development of the Digital Economy as a Trigger of the Economic Growth of the New Uzbekistan........ 28
Luiza Sayfullovna Makhmutkhodjaeva, Umarova Shahnoza Akbarovna

Oliy o‘quv yurtlarida matematik statistikani o‘qitishning xususiyatlari........ 34
Shamsiyev Damin Najmiddinovich, Aymatova Farida Xo‘razovna

Turizmda tadbirkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari 37
Mardonova Dilafruz Kosimovna

Oziq-ovqat xavfsizligi ta’minoti: O‘zbekistonda mayonez importini notarif tartibga solish va ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish istiqbollari........ 41
Muratova Shohista Nimatullayevna, Nomozov Azizbek Xayrulla o‘g‘li

Mamalakatimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etishda qimmatli qog‘ozlar bozorining o‘rni va roli 46
Akramov Azamat Ramziddinovich

Mamlakatning iqtisodiy va ekologik rivojlanishida elektromobil sanoatini rivojlantirishning ahamiyati........ 53
Iminov Mahmudjon Azimjon o‘g‘li

Hududiy eksport salohiyatini oshirishning marketing strategiyasi........ 60
Jiyamuratov Rustam Nuridinovich

Turistik kompaniyalar moliyaviy barqarorligini baholash usullarini takomillashtirish kompaniya moliyaviy barqarorligini ta’minlashning muhim mezoni........ 65
Jo‘rayev Behzod Nuraliyevich

Iste’molchilarni xulq-atvori modellari asosida marketing strategiyalarini shakillantirish........ 70
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna

Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish 75
Mirzayeva Nargiza Batirovna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarning o‘rni........ 80
Otajonova Charosxon Polvonquli qizi

Innovatsion menejment va raqamli transformatsiyalarni joriy etishning metodologik asoslari........ 84
Quldoshev Asliddin Tursunovich

Strategik boshqaruvda xususiy kapital samaradorligini baholash........ 89
Nasriyeva Zebiniso A’zam kizi, Mavlyanova Dilobar Maxkamovna

Mintaqalarni innovatsion rivojlantirish istiqbollari tashkiliy tuzilmalarini takomillashtirishni boshqarish yo‘llari 100
Xodjamuratova Gulbaxar Yuldashevna

Meva-sabzavot eksporti barqarorligini ta’minlashning ekonometrik tahlili 105
Shamsiyeva Feruza Muratxodjayevna

Зарубежный опыт активизации экономической активности домохозяйств........ 111
Бердиев Гайрат Ибрагимович, Маликова Севинч Телман кизи, Люсиков Артемий Александрович

The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Uzbekistan........ 116
Abdulla Ibragimov, Keldiyorov Shakhriyor Ilyos O‘g‘li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Mintaqada sanoat ishlab chiqarish rivojlanishining kambag'allikni qisqartirishdagi ahamiyati ... 121
Abdullayev Habibullo Asadulla o'g'li

Global iqtisodiyot sharoitida islom moliyasi mezon va tartiblarini joriy etishdagi muammolar va yechimlar ... 125
Abduvosidova Gulandom Abdurashid qizi

Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasida biznes subyektlarini toifalarga ajratish amaliyotining xususiyatlari ... 131
Akobirova Nodira Najmiddin qizi

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini innovatsion rivojlanish yo'llari ... 135
Axmedova Nafisa Amirddin qizi

Strategic directions of integration of Uzbekistan into the international hospitality industry ... 140
Bekmurodova Laylo Tursunmamatovna

Surxondaryo viloyatida parrandachilikni rivojlantirish ko'rsatkichlarini prognozlash va modellashtirish ... 144
Bobomuratov Imomqul Islamovich

Mamlakatimizda chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishning hozirgi holati va uning tahlili ... 149
Talipova Dilfuza Nabiyevna

Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish ... 154
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li

Analysis of the Influence of Macroeconomic Indicators on State Budget Tax Revenue ... 158
Meyliev O. R., Gofurova K.

Mahalliy budjet xarajatlarini hududlar ijtimoiy-iqtsodiy rivojlanishiga ta'siri ... 166
Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li

Influence of Digital Technologies on Economic Growth of the Republic of Uzbekistan ... 170
Igamberdiyeva Kunduz Ergashevna

Transmilliy kompaniyalarning tashqi bozorlar uchun marketing strategiyalari va marketing tadqiqotlarini o'tkazish amaliyoti ... 174
Jo'rayeva Zilola Turobovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi

Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari ... 178
Kamilova Iroda Xusnitdinovna

Korxonalarda inqirozga qarshi moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish ... 183
Latipova Shaxnoza Maxmudovna

Tijorat banklari faoliyatida onlayn tizimlarining tutgan o'rni va ularning rivojlanishi ... 188
Raxmataliyev Muzaffar Eshdavlatovich

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyatining ta'sirini baholashning nazariy asoslari ... 194
Fayziyeva Dilsuz Bahodirovna

O'zbekiston Respublikasini "yashil" iqtisodiyotga o'tish samaradorligini oshirish ... 200
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li

Andijon viloyatida kambag'allik darajasini qisqarishiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar ... 214
Musaeva Ziyoda Allayarovna

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi eksportida marketing muammolari ... 218
Musyeva Shoira Azimovna, Agzamov Avazxon Talgatovich

Respublikamizda parranda bosh sonining hozirgi holati va uning istiqbollari ... 223
Akramova Nargiza Axrorovna

Menejmentda ishbilarmonlik kommunikatsiyalaridan foydalanishda optimal strategiyalarini qo'llash shart-sharoitlari ... 227
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Shadiyeva Madina Djaloliddin qizi

Raqamlashtirish sharoitida innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari ... 231
Nazarova Latofat Toirjon qizi

O'zbekistonda masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ... 235
Nurmuxammedov Matlab Yunusovich

Davlat aktivlarini samarali boshqarish hamda nazorat qilishni takomillashtirish 240
Mirzayev O., Nazarov G'ayrat Olim o'g'li

Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv 246
O. U. Shomurodov, Z. U. Uroqov, A. T. Ablahatov, A. A. Suyarov, J. S. Urazov

Methodological Aspects for Branding in Private Schools 251
Odilova Sitora Sayfitdin qizi

Совершенствование процедуры оценки эффективности и результативности расходов государственного сектора 256
Олимов Элёр Фазлиддин угли, Искандаров Суннатилло Бахриддин угли

Logistika xizmatlari samaradorligini oshirishda blokcheyn texnologiyalardan foydalanish 261
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich

Markaziy Osiyoda energetika bozorini rivojlantirishning kelgusi istiqboli va imkoniyatlari 267
Saidov Mash'al Samadovich, Umarova Irodaxon Nuraliyevna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda sug'urta bozorining innovatsion usullaridan foydalanishning konseptual asoslari 275
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi

Oliy ta'limda boshqaruv strategiyalari va ularni amalga oshirish mexanizmi 279
Saidqulova Firuza Farmonovna

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromadlarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari 283
Salimov Sherzod Baxtiyorovich

O'zbekiston Respublikasidagi mavjud suv resurslarining iqtisodiy holati tahlili 288
Shanazarova Gulyora Baxtiyarovna

Tijorat banklari kredit risklarini kamaytirish yo'llari 294
Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi

The use of Intellectual Systems in the Improvement of the Educational Process Management System in Higher Educational Institutions 303
Umarova Dilfuza Rakhmatilla qizi

Oliy ta'lim tizimida yangi iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish 307
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich

Global iqtisodiy sharoitida moliyaviy hisobotlar auditida muhimlilikni baholashni xalqaro stanadartlar asosida takomillashtirish 311
Xasanova Nasiba Tolliboy qizi

Qurilish materiallari sanoatida innovatsion klasterlarni tashkil etish istiqbollari 314
Yuldasheva Kamola Miraliyevna

Oliy ta'lim muassasalarida gibrid bulut xizmat modelini qo'llash mexanizmini ishlab chiqish 319
Zaripov Bahodir Bobomurod o'g'li

Роль инвестиций в ситеме железнодорожного транспрта в Республике Узбекистан 325
Акбарова Лайло Упашевна

Gidrotexnik inshootlar betonlarini samaradorligini tahlil qilish va oshirish natijalari 330
Asqarov B. A., Karimov M. U., Xolmirzayev S.T., Obidjonov J. T.

Maxsus iqtisodiy zonalar hududiga jalb etilgan investitsiyalar to'g'risida 334
Davlayev G'olib Ashurovich

Yangi xizmat turi xizmatlar sohasini innovatsion boshqarishning metodologiyasi 337
Djurayeva Dilnoza Davron qizi

Mintaqalar innovatsion salohiyatini baholashning uslubiy yondashuvlari 343
J. A. Ismatullayev, D. X. O'rinov

Milliy qayta sug'urtalovchilarning xalqaro sug'urta bozoriga kirib borishi va kutilayotgan xavf-xatarlar 348
Jorabayev Jasur Abduraxmanovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tovarlar auditi natijalarini auditorlik hisobotida aks ettirish tartibi 354
Ibragimov M. M., Ergashev O. F.

Turistik destinatsiyalarni tashkil etish va rivojlantirishning xorijiy tajribalari 358
Karimov Anvar Aktam o'g'li

Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari 362
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich

Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional tizimini tadqiq etishga uslubiy yondashuvlar 367
Mamatov Axmetjon Atajanovich, Allaberganov Zakir Gayibovich

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlari 373
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Paxta-to'qimachilik klasterlari eksport faoliyatini rivojlantirishning xorij tajribasi 380
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich

Korxonalar raqobatbardoshligini oshirish muammolari va dolzarb vazifalari 386
Musyeva Shoira Azimovna

Устойчивый и инклюзивный рост: взаимосвязь экономического прогресса с социальным равенством и экологическим управлением 390
Нодирбек Холбаев

Mintaqalarni investitsion jozibadorligini taraqqiyot strategiyasiga ta'sirini statistik baholash 396
Nuriddinov Zufar Akbarovich

Финансирование каракулеводства: преодоление финансовых вызовов в пустынных регионах Узбекистана 402
Нуриллаев Жамолиддин Ярашевич

O'zbekiston investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish 408
Oybek Elmuratov

Intellektual mulkning iqtisodiy mazmuni va tarixiy rivojlanish bosqichlari 411
Maxmudova Nargiza Davlyat qizi

Implementation and use of Digital Technologies in Logistics Abstract 416
Kushakova Mamura, Koshakova Mukhlisa Surat qizi

Innovatsion iqtisodiyot tushunchasining mazmun mohiyati 421
Abduqaxorov Bekzod O'tkir o'g'li

Raqamlashtirish iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshligini oshirish omili sifatida 426
Mamajonova Durdonahon Mamaruzi qizi

O'zbekistonda tashqi savdoni notarif usullar orqali tartibga solishning mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri 431
Norqobilov Akobir Iso o'g'li

Инновационные методы переработки горных отходов для экологической устойчивости в Узбекистане 437
Аскаров Бахтиер Аскарович, Собирова Мукаддас Хамидуллаева

Опыт зарубежных стран по стимулированию производства сельскохозяйственной продукции и перспективы внедрения в Узбекистан 442
Холиков Сулаймон Уткир угли

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda strategik boshqaruv hisobini tashkil qilishning uslubiy jihatlari 447
Pardayeva Shahnoza Abdinabiyevna

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishni statistik tahlili 452
Sayfullayev Siddik Nosirovich

Sug'urta tashkilotining innovatsion risklarini baholash 457
Sattorov Shoxrux Maxmudjon o'g'li

Kapital bozori rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari ... 462
Turdiyeva Uzayda Omirbayevna

Адаптивный искусственный интеллект в управлении человеческими ресурсами ... 469
Хайдарова Малика Шокирджановна

Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishga xizmat qiluvchi zamonaviy va istiqbolga mo'ljallangan huquqiy asoslarning yaratilganligi to'g'risida ... 478
Xayriddinov Shuxrat Botirovich

Investitsiya loyihalariga ta'sir qiluvchi risklarni sifat jihatdan baholash usullarining o'ziga xos xususiyatlari ... 482
Shaislamova Nargiza Kabilovna

Tijorat banklari tomonidan investitsion loyihalarni kreditlash tartib va ularni takomillashtirish yo'llari ... 491
Yunusova Ozoda Anvarjon qizi

Hududlar iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda soliq salohiyatini oshirishning nazariy jihatlari ... 498
E. N. Raximov

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi ... 504
Avazov Ilxom Ravshanovich

Inson resurslarini boshqarishning innovatsion usullarini joriy etish vositalarini ishlab chiqish ... 509
Djuraeva Guzal Shavkatovna

Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish ... 513
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li

Korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalarni moliyalashtirishning ilg'or xorij tajribalari ... 517
Igitov Jurabek Kuzibekovich

The impact of corporate governance on firm performance and financial stability ... 524
Muhammadyor Yunusov

Mintaqalarda kamg'allik darajasini pasaytirish va xorij tajribasidan foydalanish yo'llari ... 537
Musulmonova Shahlo Nasriddinovna

Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash soliq ma'muriyatchiligini samarali tashkil etish yo'llari ... 541
Mutalova Dilorom Maxamadjanovna, Kenjaboyeva Nigina

Iqtisodiy savodxonlik hamda tadbirkorlik qobiliyati o'rtasidagi to'g'ri nisbatdagi bog'liqlik munosabatining fundamental asoslari ... 544
Tuxtayeva Muyassar Shovkat qizi

Korxonalarning bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari ... 550
Umarova Hulkar Umidulloyevna

O'zbekistonda korxona boshqaruvida kadrlar salohiyatidan foydalanish amaliyotini rivojlantirishning xorij tajribasi ... 555
Do'stova Aziza Qahramonovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv tizimining xususiyatlari ... 559
Iroda Majidova

Ziyorat turizmini rivojlantirishning muhim xususiyatlari ... 565
Mirzayev Qulmamat Jonuzoqovich, Shukurov Tohirjon Izzatullo o'g'li

Qandolat mahsulotlari bozorida marketing tadqiqotlarini asosiy yo'nalishlari ... 569
Tuychiyeva Vasila Faxriddin qizi

"Зелёная экономика" как фактор повышения экономического роста страны ... 573
Тураева Адиба Икрамовна

Oilada sarf-xarajatlar samarasiga erishishning muhimligi ... 580
Xasanov Rustam Rabimovich

Aholi farovonlik darajasidagi farqlarni tartiblash yo'nalishlari ... 583
Xasanov Rustam Rabimovich, Turdiyev Zoxidjon Rustamovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Совершенствование оценки стоимости объектов недвижимости в Узбекистане на основе зарубежного опыта ... 588
Хомитов К. З., Халилова Л. Ш.

Mamlakatimizda qishloq xo'jaligida kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ahamiyati ... 594
Choriyeva Nigina Kaxramonovna

Davlat xaridlari tizimini takomillashtirish yo'llari ... 598
Alimbayeva Sevara Alimbayevna

Yengil sanoatni rivojlanishida Germaniya tajribasi ... 601
F. Jumaniyazova, G'ulomov Ibroxim Rustam o'g'li

The efficiency of usage of Islamic finance instruments in security market ... 607
Khasanov Umarbek Begmat ugli

Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari ... 613
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini tashkil qilinishining hozirgi holati va muammolari ... 621
Nutfulloev Tolib G'olib o'g'li

Mehnat bozorida raqamli texnologiyalardan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish ... 627
Maxammadiyev M. M.

Ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish sharoitida mahsulot tannarxini optimallashtirish asoslari ... 632
Narzullayeva Gulchehra Salimovna

Elektron pullarni rivojlantirish yo'llari ... 636
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li

Загрязнение окружающей среды в Узбекистане: проблемы, причины и пути решения ... 644
Ишонкулова Феруза Асатовна, Шукуров Тимур Умидович

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarini transformatsiyalash modeli orqali takomillashtirish ... 649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyevna

Land Tax Received From Individuals and its Share in the Budget of the Republic of Uzbekistan ... 656
Hakimov Feruz Khurshid ugli

O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyot va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq xarajatlar tahlili ... 659
Isaxonova Ruxshona Muzaffar qizi, Sharapova Mashxura Azadovna

Qurilish xizmatlari ma'lumotlar tizimini takomillashitirish imkoniyatlari ... 665
Nurfayziyev Zayniddin Boymurodovich, Nurfayziyev Elyor Zayniddinovich

Ipotekali kreditlashni rivojlantirishning xorijiy davlatlar tajribasi va uni O'zbekistonda tatbiq etish yo'llari ... 670
Turdiev Shaxriddin Erxonovich

Suv resurslaridan foydalanishda xorij tajribalari ... 675
Berdiyev Anvar Abdivaliyevich

Auditda yetarli va mos dalillarni to'plash tartibi ... 681
Meliyev Isroil Ismoilovich

"Yashil" iqtisodiyot konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanishi ... 686
Urunbayev Saparbek Samatovich

Uy-joy fondini boshqarish samaradorligini oshirishning ustuvor yo'nalishlari ... 692
Xolmuradov Raxmatilla Ne'matillaevich

O'zbekiston mahsulotlarining tashqi bozordagi raqobatbardoshligi xususiyatlari va onlayn platformalar ... 699
Baymuradov Shoxrux Maxmudovich

Factors affecting investment attractiveness in the global investment landscape ... 704
Otaboev Akhmed Makhsudbek o'g'li, Juliana Juliana, Fazliddin Nasriddinov

Xalqaro migratsiyaning O‘zbekiston mehnat bozori va inson kapitaliga ta’siri 709
Tilabova Kumush Farhod qizi

Анализ и оценка естественного освещения помещений образовательных учреждений 714
Пирмухамедова Шахноза

Актуальные вопросы укрепления доверия населения к банковской системы Республики Узбекистан... 719
Рузибоева Нилуфар Тулкин кизи

Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли 725
Бибутова Шахло Саъдуллаевна

Iqtisodiyotni rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishning afzalliklari va muammolari 730
Axmedova Dilbar Buronovna

Natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirishda sog‘liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirishning mohiyati.......... 734
Ishmanova Diana Nurmamadovna

Oziq-ovqat sanoatini tashkiliy-iqtisodiy jihatdan rivojlanti-rishning nazariy asoslari 737
Muxtorova Madina Azamat qizi

Ipoteka kreditlari sohasidagi islohotlar va kelajakdagi istiqbollar 741
A’zamxo‘jayeva Nihola Sulaymon qizi

Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari 746
Yodgorova Xalima To‘lqinovna

Budjet ijrosini samarali ta’minlashda davlat xaridlarining ahamiyati 752
Sholdarov Dilshod Azimiddin o‘g‘li, Fayzullayeva Zilola Ravshanovna

Aholi sog‘ligi – milliy boylikning tarkibi va jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir 763
Djumabayeva Shaira Xalillayevna

Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari: hisob siyosati 769
Rizayev Nurbek Kodirovich, Mamatova Charos Shavkiddinovna

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsion muhitning o‘rni 778
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna

Davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ ijtimoiy mas’uliyat (“Rossiya temir yo‘llari” OAJ misolida).............. 784
Xidirova Marg‘uba Rustamovna, Saidqulov Avazbek Botirqul o‘g‘li

Raqamli transformatsiyaning O‘zbekistonning investitsion jozibadorligiga ta’siri 790
Saitkamolov Muxammadxo‘ja Sobirxo‘ja o‘g‘li, Markabayeva Jansaya Aybek qizi

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI MAVJUD SUV RESURSLARINING IQTISODIY HOLATI TAHLILI

Shanazarova Gulyora Baxtiyarovna
PhD, Toshkent davlat iqtisodiyot universisteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi suv resurslarining holati tahlil qilindi. Tahlil oqibatilarga asoslanib, suv resurslarining miqdori, taqsimoti, foydalanish darajasi va muammolari ko'rib chiqildi. Maqolada suv iqtisodiyotining istiqboli va muhim istiqbolli yo'nalishlari o'rganildi.

Kalit so'zlar: suv resurslari, tahlil, hollat, miqdor, taqsimot, foydalanish darajasi, muammolar, iqtisodiyot, istiqbol yo'nalishlari.

Abstract: This article analyzed the state of water resources in the Republic of Uzbekistan. Based on the results of the analysis, the amount, distribution, level of use and problems of water resources were considered. The article also showed the perspective of water economy and important future directions.

Key words: water resources, analysis, condition, amount, distribution, level of use, problems, economy, perspectives.

Аннотация: В данной статье проанализировано состояние водных ресурсов Республики Узбекистан. По результатам анализа рассмотрены количество, распределение, уровень использования и проблемы водных ресурсов. В статье также показаны перспективы водного хозяйства и важные будущие направления.

Ключевые слова: водные ресурсы, анализ, состояние, количество, распределение, уровень использования, проблемы, экономика, перспективы.

KIRISH

Mamlakatimiz iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda suv resurslari g'oyat katta rol o'ynaydi. Suv resurslari tabiat resurslari orasida alohida o'rin tutadi va ahamiyatiga ko'ra beqiyosdir. Suv xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida va aholining hayot faoliyatida ishlatiladi. Bunda tabiiy resurslardan foydalanish xarakteri va turlari xilma-xildir. Ayniqsa, sug'orma dehqonchilikni rivojlantirish mamlakat iqtisodini mustahkamlashda alohida o'rin tutadi. Shuning uchun ham xalqimiz orasida "Suv bor – hayot bor, suv tamom bo'lgan joyda hayot tugaydi", – deb bejiz aytishmagan.

Markaziy Osiyo mamlakatlarini suv bilan ta'minlab turadigan asosiy suv zaxiralari Chotqol, Pomir–Oloy va Tyanshan tizma tog'larida joylashgan, ular doimiy muzliklar shaklidadir. Markaziy Osiyo davlatlari suv zaxiralarining 70-80% Tojikiston, Qirg'iziston va Qozog'iston davlatlarini tog'li o'lkalari hududlarida joylashgandir. Hozirgi kunda Markaziy Osiyo davlatlarining Orol dengiz havzasiga qarashli qismida 8 mln. gektar atrofida yer sug'oriladi. Xuddi shu hududda bir yilda ichimlikka va sug'orish uchun yaroqli 126,9 mlrd. m^3 suv paydo bo'ladi. Bu hududda paydo bo'ladigan suvning hajmi har bir gektar sug'oriladigan yer hisobiga 15750 m^3 dan to'g'ri keladi. Agarda bir gektar yerga paxta ekib, undan o'rtacha 25-30 sentner hosil olinadigan bo'lsa, bir gektar yerni sug'orish uchun manbadan olinadigan suvning hajmi kamida 10 ming m^{3}ni tashkil qiladi. Bundan kelib chiqib xulosa qilinadigan bo'lsak, bu hududlarda juda ko'p suv sarf qilish evaziga dehqonchilik qilinadi, masalan, O'zbekiston Respublikasida bir yilda o'rtacha 67 mlrd. m^3 suv iste'mol qilinadi, shundan, 50 mlrd. m^3 sug'orma dehqonchilik uchun sarflanadi. Har bir gektar sug'oriladigan yerga o'rtacha 11-12 ming m^3 suv sarflanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Quyidagi kitoblar suv resurslarining boshqarish, muhofaza qilish, iqtisodiy foydalanish va qonunlar to'g'risida ma'lumotlar taqdim etadi:

"Integrated Water Resources Management" – Joy Barlow, Richard A. Clarke, Nigel W. Arnell "Water Resources Management: Principles, Regulations, and Cases" – Onur Özveren, Mervyn S. J. Roberts.

Bu adabiyot suv resurslarining boshqarish prinsiplari, qonunlar, tartibotlar va amaliyotga oid misollar bilan

tushuntiriladi. “Water Resources Systems Planning and Management: An Introduction to Methods, Models, and Applications” – Daniel P. Loucks, Eelco van Beek, bu kitob suv resurslarining tashkil etilishi, boshqarilishi va muammolarini tahlil qiladi. Suv resurslarini boshqarishda qo‘llaniladigan metodlar va modellar haqida ma’lumotlar beriladi.

“Water Governance in the Face of Global Change: From Understanding to Transformation” – Claudia Pahl-Wostl, Anik Bhaduri, Joyeeta Gupta, bu adabiyot suv resurslarining dunyoviy o‘zgarishlar va ularning boshqarishida suv hodisalarining o‘zgarishi, suv ishbilarmonligi va siyosati bo‘yicha tahlil qiladi.

“Water Policy in Uzbekistan: Challenges and Opportunities for Sustainable Development” – Inna Rudenko, Victor A. Dukhovny, Djakhongir Saidov asarida O‘zbekistondagi suv siyosati va suv resurslarini boshqarishning muammolarini o‘rganishga yordam beradi, suvning iqtisodiy foydalanish va muhofazasi uchun imkoniyatlarni taqdim etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada qiyosiy solishtirish, statistik ma’lumotlarni o‘rganish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanilgan.

TADQIQOT TAHLILAR

O‘zbekistonning o‘z hududida tashkil bo‘ladigan suvning umumiy hajmi 8-10 mlrd. m^3 dan oshmaydi, ya’ni, har bir gektar sug‘oriladigan yer hisobiga taxminan 1000 m3 suv barpo bo‘ladi. Bundan kelib chiqib xulosa qiladigan bo‘lsak – O‘zbekiston yarim sahro va sahro mintaqasida joylashganligi sababli o‘z hududida suv tanqisligi o‘ta kuchli hisoblanadi. Demak, mamlakatimizda iste’mol qilinadigan suvning 80% dan ko‘prog ‘i Qirg‘iziston va Tojikiston hududidan oqib keladi. Mamlakatimiz hududida suv bilan ta’minlanganlik darajasi quyida (1-jadval) keltirilgan.

Suvning mamlakat hududi bo‘yicha taqsimlanishidagi note-kislik uning mavsumiy o‘zgarishlari tufayli kuchayib boradi. Suv balansi va uning yil, fasllari bo‘yicha taqsimlanishiga daryolarning suv bilan ta’minlanish xarakteri katta ta’sir ko‘rsatadi. Mamlakatimiz ko‘pchilik daryolari uchun asosiy manba tog‘lardagi qordir. Bunday rayonlarda asosiy suv oqimi bahor fasliga to‘g‘ri keladi. Amudaryo va Sirdaryo uchun asosiy suv manbai muzliklar hisoblanadi, suvning katta qismi yoz faslida oqadi. Daryo suvlarining yil fasllari bo‘ylab noqulay taqsimlanishi suv resurslaridan foydalanishni qiyinlashtiradi va xo‘jalik balanslarida tanglikni vujudga keltiradi. Chuchuk suv tanqisligi suv resurs-larning asosiy qismi ekinlarni sug‘orishga ketadigan qurg‘oqchil mintaqada ayniqsa keskin seziladi.

1-jadval: Hududlar bo‘yicha yer va suv bilan ta’minlanganlik darajasi

Hududlar nomi	Aholi jon boshiga to‘g‘ri keladi		1 gektar sug‘oriladigan yerga to‘g‘ri keladi, ming m^3
	Sug‘oriladigan yerlar, ga	Suv resurslari, ming m^3	
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	0,46	6,8	18,9
Andijon	0,24	1,66	18,9
Buxoro	0,25	3,21	19,2
Jizzax	0,35	3,25	11,1
Qashqadaryo	0,36	3,24	13,4
Navoiy	0,19	2,98	14,4
Namangan	0,19	1,72	11,8
Samarqand	0,21	1,75	11,8
Surxondaryo	0,20	2,34	15,2
Sirdaryo	0,58	5,86	11,9
Toshkent	0,19	1,42	9,7
Farg‘ona	0,17	0,73	19,7
Xorazm	0,24	3,96	20,6

O‘zbekistonning amudaryo oqimini mavsumiy boshqarish va sirdaryo oqimini uzoq yil boshqarish zarurati sharoitida, mamlakat egallagan suv resurslarining miqdori (o‘z daryolarining 11,5 km^3 oqimi hisobga olingan

holda) davlatlarga yarim-millimardga tengroq 63,02 km³ ni tashkil qiladi. Bu katta suv resurslarining miqdori, O‘zbekistonning suv boyliklari va oqimlari bilan bog‘liq ravishda, suv iqtisodiyoti va suv resurslarini boshqarish strategiyalarini o‘rganishga zarur bo‘ladi. Suv boyliklari va oqimlari yuqori miqdorda bo‘lishi, suv resurslarini samarali va barqaror foydalanishning muhim sharti sifatida hisoblanadi. (2-jadval).

2-jadval: O‘zbekiston uchun suv resurslarining tasdiqlangan miqdori, km³

Daryo	O‘zan	Ilmoqlar	Jami	Yerosti suvlar	Kollektor-drenaj oqimlar	Jami
Sirdaryo	10,49	9,2	19,69	1,59	4,21	25,49
Amudaryo	10,49	6,98	33,9	1	2,63	37,53
Jami	37,41	16,18	53,59	2,59	6,84	63,02

Daryolar oqimi yil davomidagi va ko‘p yillik jiddiy nomutanosiblikka ega hamda suv kam bo‘lgan yili (suv 90 foizni tashkil etganida) sersuv yildagiga qaraganda o‘rtacha 23 km³ga kamayadi. Sersuvlik 6-10-yil orasida vaqti-vaqti bilan takrorlanadi va 2-3-yil davom etadi. Biroq suv taqchil bo‘lgan yillar ko‘proq 4-7-yil oralig‘ida kuzatiladi hamda bu holat 6-yilgacha cho‘zilishi mumkin.

Hozirgi paytda mamlakatimizda suv omborlariga katta e’tibor berilmoqda. Suv omborlari tog‘li rayonlarda va pastliklarda qurilgan bo‘ladi. O‘zbekiston hududidagi suv omborlarining ko‘pchiligi pastlik rayonlariga tegishlidir. Shuni aytish lozimki, past tekisliklardagi suv omborlar tog‘li rayonlarnikiga qaraganda suv tarkibidagi cho‘kind-ilar miqdori katta bo‘ladi. Buning natijasida suv omborining yarim hajmi 25–50-yildan so‘ng loyqa bosadi va 50–100-yilda umuman ishdan chiqadi. Masalan, Qayraqum suv ombori 4,16 mlrd. m³ dan 0,413 mlrd. m³ hajmi loyqa bosgan (0,8%), Chordaryo suv omborida 3-yil ichida 5,7 mlrd. m³ dan 0,10 mlrd. m3 loyqa bosgan (0,6%) va hokazo.

Suv omborlarni sug‘orishda va gidroelektrostansiya maqsadida ishlatiladi. Bunda quyidagi hodisalar yuz beradi:

- sug‘orishga ishlatilganda, foydali hajmdagi cho‘kindilar o‘lik hajmga qarab surilib boradi;
- suv ombordan suvsevar o‘simliklarni o‘sib chiqishi qiyinlashadi;

3-jadval: Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi o‘zanli suv omborlari

Suv ombori	Foydali sig‘im mln. m³	Daryo
Amudaryo havzasi		
Nurek	4500	Vaxsh
Tuyamo‘yin	4500	Amudaryo
Janubiy Surxondaryo	700	Surxondaryo
Sirdaryo havzasi		
To‘xtag‘ul	14000	Norin
Chordara	4700	Sirdaryo
Qayroqqum	2500	Sirdaryo
Andijon	1750	Qoradaryo

Amudaryo va Sirdaryo oqimini boshqarishga doir asosiy o‘zanli suv omborlari O‘zbekiston tashqarisida joylashgan. Andijon, Tuyamo‘yin va Janubiy Surxondaryodagi suv omborlari bundan mustasno (5-jadval). Ushbu suv omborlarining hammasini tizimi irrigatsiya-energetika tartibida ishlash uchun loyihalashtirilgan. Hozirgi paytda Amudaryo havzasidagi oqim faqat mavsumiy boshqarilmoqda (Nurek suv omborining to‘liq sig‘imi 10,5 km³, Tuyamo‘yin omborining sig‘imi 7,3 km³).

Sirdaryo oqimi To‘xtag‘ul suv omborining irrigatsiya-energetika tartibida ishlash sharti bilan 34 km³ miqdorda belgilangan. Daryoning Tojikiston hududidagi o‘rta oqimida joylashgan Qayroqqum omborining ishchi sig‘imi 2,5 km³ ni tashkil etadi. 4,7 km³ foydali sig‘imga ega Chordara suv ombori Qozog‘iston Respublikasi etagidagi suvdan foydalanuvchilar uchun irrigatsiya tartibida ishlaydi.

Gidroelektrostansiyada qo‘llanilganda, GESni normal ishlashi uchun suv sathi NSS da ushlab turilishi qattiq talab qilinadi va natijada bu yerlarda suv sevar o‘simliklarning ko‘payish ehtimoli tug‘iladi.

Suv ombor suv resurslari va suv balansi hamda ularni daryo oqimiga ta’siri masalalarini ko‘rib chiqishda ularni kelib chiqishi bo‘yicha suv omborini tasniflashdan foydalaniladi. Shu belgi bo‘yicha suv omborlarining 3 ta eng xarakterli turlari ajratiladi:

- daryo vodiylarida yaratiladigan daryo suv omborlari;
- ko‘l suvi ko‘tarilishi oqibatida yaratiladigan ko‘l suv omborlari;

- daryo suvlari bilan maxsus olib ketiladigan moslashtirilgan kotlavanlarni toʻldirish bilan bogʻliq ravishda yuzaga keladigan suv omborlar eng koʻp tarqalgani daryo suv omborlari hisoblanadi.
- yerosti; dengiz suv omborlari;
- tashlama suvlarining suv ombori, kollektorlarga ajratish mumkin.

Suv omborining morfometrik belgilar boʻyicha tasniflash, ishlarida keltirilgan. Suv yuza qismining hajmi va maydoni boʻyicha suv omborlarini eng muvaffaqiyatli tasniflash A.V. Avakyan va V.A. Sharopov tomonidan ishda taklif qilingan. Mazkur tasniflash yer shari suv omborlarining, katta miqdori oʻlchamlarini tahlil qilishga asoslangan va yetarlicha batafsil hisoblanadi (3.3-jadval).

4-jadval: Oʻlchamlari boʻyicha suv omborlarini tasniflash

Suv omborlari kategoriyasi	Toʻliq hajm, km^3	Suv yuzasi maydoni, km^2
Eng yiriklari	>50	>5000
Juda yiriklari	50-10	5000-500
Yiriklari	10-1	500-100
Oʻrtacha	1-0,1	100-20
Katta boʻlmagan	0,1-0,01	20-2
Kichik	<0,01	<2

Suv omborining asosiy koʻrsatkichlari. Sigʻimi – 310 mln. m^3, oʻlik hajm – 47,7 mln. m^3, NPU – belgisi 238,0, GMO – belgisi 217,7, yillik loyqaviy qattiq oqim – 0,37 mln. m^3, toʻgʻonning chuqurligi – 29 m, suv yuzasi maydoni-16 km^2, toʻliq hajm – 300,0 mln.m^3, foydali hajm – 240,0 mln.m^3, damba uzunligi – 6,0 km, damba balandligi – 3,0 m. 2022-yilga kelib, suv ombori sigʻimi 274,5 mln.m^3 ni tashkil etib, ulardan 44,3 mln.m^3, oʻlik hajmga toʻgʻri keladi. 2022-yilga kelib, foydali hajm 230,2 mln m^3 ga teng boʻladi.

Ekspluatatsiya xizmati qanday gidrotexnik inshooti loyihalangan, qurilgan va ishga tushirilgan boʻlsa, shu inshootni ishlatadi. Shuning uchun biz qoʻllanmada foydalanuvchi tassavur qilishiga imkon yaratish maqsadida Respublikadagi mavjud suv omborlaridagi inshootlar haqida qisqacha maʼlumotlarni koʻrib chiqamiz. Ekspluatatsiya qilib kelinayotgan barcha suv omborlari (quyilma, oʻzanli va oʻzanli-quyilma (aralash)) majmuasi tarkibiga kiradigan inshootlarni asosiy va yordamchi inshootlarga ajratish mumkin.

Suv ombori oʻrni (havzasi): Daryo vodiysining yonbagʻirlari, tubi va suv bosimi taʼsiridagi qiyalikka ega boʻlgan toʻgʻon bilan chegaralangan hudud yoki maydon (suv toʻplash uchun moʻljallangan). Suv ombori oʻrni quyidagi koʻrsatkichlariga ega: hajmi yoki sigʻimi; suv yuzasi maydoni; suvning chuqurligi; uzunligi va eni; qirgʻoq boʻyi uzunligi.

Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimining murakkabligi nafaqat koʻp sonli infratuzilmalardan tarkib topganligi, balki ularning oʻzaro uzviy bogʻlanganligi bilan ham ajralib turadi. Shuning uchun tizimli yondashuv (barcha sohalarda murakkab qarorlarni qabul qilishni asoslash va ular oʻrtasidagi aloqadorlikni taʼminlash) mohiyati va ahamiyatiga koʻra eng samarali usul hisoblanadi. Buning uchun tizimning tuzilishi va amal qilish tamoyillarini tahlil qilish va atroflicha yoritish hamda uning barcha tarkibiy elementlariga xos jihatlari, oʻzaro aloqadorligi va ichki tuzilishini tahlil qilish muhimdir. Yaʼni murakkab tizim sifatida namoyon boʻlgan suv resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimining alohida unsurlari va ularning oʻzaro aloqadorligini inobatga olish hamda har bir elementning tizim faoliyatidagi tutgan oʻrnini aniqlash lozim.

Suv ombori – Suv omboridan foydalanish boshqarmasill sifatida ekspluatatsiya qilinadi va suv ombori ekspluatatsiyasi boshqarmasi Irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasiga boʻysunadi. Boshqarishning tarkibiy koʻrinishi quyida keltirilgan.

Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimining tahlili nafaqat tizimning tarkibiy qismlari, balki tizimning faoliyatini muvofiqlashtirish imkoniyatlarini aniqlashni taqozo etadi. Bu holat ayniqsa, suv xoʻjaligi boʻyicha toʻgʻri qarorlar qabul qilish va uning taʼsir doirasini kengaytirish, samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalar. Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimining asosiy muammolaridan biri mavjud suv resurslarining istiqboldagi ehtiyojlarga mos kelmasligi, yaʼni ehtiyojni qondira olmasligidir. Ushbu muammoning yechimini suvdan foydalanish tizimini ishlab-chiqish orqali topish mumkin. Bu tizim suv sifati va hajmiga boʻlgan ehtiyoj, ekologik xavfsizlikni inobatga olgan holda qondirish imkonini beradi.

Suv ombori ekspluatatsiya xizmati shtat tarkibi va xizmatchilar soni ekspluatatsiya ishlari hajmi, ekspluatatsiya xizmatining tuzilishi va inshootlar toifasiga bogʻliq ravishda belgilanadi. Suv omboridan foydalanish boshqarmasining xodimlar shtati Oʻzbekiston Respublikasi Suv xoʻjaligi vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

Suv resurslaridan foydalanish tizimini tashkil etish samaradorligi nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy samaradorlik bilan baholanadi. Aynan ekologik va ijtimoiy samaradorlikning ahamiyati oshib boraveradi. Agar

tanlangan variant samaradorlik ko'rsatkichiga qo'yilgan mezonlarga to'g'ri kelsa, keyingi bosqichga – suv resurslaridan foydalanish tizimi boshqaruvini tashkil etishga o'tish mumkin.

Boshqarish jarayoni oddiy, ya'ni an'anaviy hamda avtomatlashtirilgan holda amalga oshirilishi mumkin. Bu holatda suv resurslaridan foydalanishni boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimi ikkita qism – texnologik jarayonlarni boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimi va ma'muriy boshqarish jarayonlarining avtomatlashtirilgan tizimidan iborat bo'ladi.

Suv xo'jaligi murakkab boshqaruv obyekti bo'lib, uni avtomatlashtirilgan holda boshqarishni inson ishtirokisiz tasavvur etish mushkul. Inson suv resurslaridan foydalanish tizimining ma'lum tuzilmasini tashkil etish hamda tizimning faoliyatini boshqarishda yakuniy qarorlar qabul qilishda ishtirok etadi. Bu odatda – davlat organi yoki bir guruh boshqaruv xodimlari bo'lishi mumkin.

Agar ko'rib chiqilayotgan variant samaradorligini har tomonlama baholash natijasida qoniqarsiz natijalar olinsa, qabul qilingan qarorlarni qayta ko'rib chiqish lozim. Tizimni tashkil etish bosqichida, avvalo, inshoot va texnik vositalar tarkibi qayta ko'rib chiqiladi, undan foydalanish bosqichida esa suvni taqsimlash tartibi o'zgartiriladi. Ushbu vaziyatlarda suv xo'jaligi majmuasining alohida ishtirokchilarini (qisman yoki butunlay) ko'rib chiqish kerak.

Ta'kidlash o'rinliki, respublikamizda suv resurslari iqtisodiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan nomutanosib taqsimlangan, ya'ni aholining yashash joyi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining joylashuvi va boshqa me'yorlarga mos emas. Masalan, suv havzalari yaqin joylashgan hududlarda suv ta'minoti yuqori va ulardan uzoqlashgan sayin suvga bo'lgan ehtiyoj oshib boradi. Ushbu ehtiyoj yildan yilga oshib boraveradi, chunki suv hajmi ko'paymaydi, aholi soni hamda maishiy xizmat, sanoat, qurilish va boshqa sohalar ko'payib bormoqda. Shuning uchun, nazarimizda, yaqin istiqbolda ushbu muammoni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlarda tadbirlar majmuini amalga oshirish zarur:

- suv isrofgarchiligini kamaytirish yo'li bilan suvni tejash (aylanma suv ta'minotiga o'tish);
- sug'orishning yangi, istiqbolli usullarini qo'llash va sug'orish tizimining samaradorligini oshirish;
- yerosti va yerusti suvlarini to'g'ri (vaqt va makonda) taqsimlash;
- sifati buzilgan suvlarni tozalash texnologiyasini joriy etish;
- muzlik va tog'li havzalardagi suv resurslari zaxiralaridan foydalanish imkoniyatlarini topish;
- yog'inlarni paydo qilish jarayonlariga faol ta'sir ko'rsatish (O'zbekiston Gidrometmarkaz ma'lumotlariga ko'ra, nisbatan katta bo'lmagan ya'ni 100 km2 gacha bo'lgan maydonda yog'inlarni paydo qilish mumkin).

Shunday qilib, suv resurslaridan foydalanishni boshqarishga ta'sir ko'rsatish, asosan, texnik usullar (suv oqimini boshqarish, uni bir joydan ikkinchi joyga o'tkazish, qo'shimcha mahalliy resurslardan foydalanish) yordamida amalga oshiriladi. Bu o'rinda qayd etish lozimki, suv resurslarini tejash va suvdan samarali foydalanishga bo'lgan ta'sir quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

1. **Suv va suvdan foydalanish hamda tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar:** Bu qonunlar suv resurslarining samarali foydalanishini ta'minlash, suv boyliklarini muhofaza qilish, suv atrofidagi ekosistemalarni himoya qilish va suv resurslarini sifatli va tarbiyali qilishga oid bo'lgan qoidalar va chegaralar to'plamini o'z ichiga oladi.
2. **Qonun osti hujjatlari:** Standartlar, chegaraviy ko'rsatkichlar, qoida, me'yori, ruxsatnoma va litsenziyalar: Bu hujjatlar suv sohasidagi faoliyatni tartibga solish, suv resurslarini boshqarish standartlarini belgilash, suvdan foydalanishni chegaralash va tartibga solishni ta'minlash uchun ishlatiladi. Ularning mavzusi, amal qilish tartibi, shartlari, litsenziyalarni olish va ruxsatnomalar bilan bog'liq masalalar kengaytir.
3. **Mamuriy usullar:** Yagona, hududiy va mahalliy suv resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimini takomillashtirish: Bu usullar suv resurslarini boshqarishning ma'muriy tizimini belgilash va amalga oshirishga oiddir. Yagona, hududiy va mahalliy darajadagi boshqaruvning tashkil etilishi, resurslarning taqsimoti, foydalanishni tartibga solish, suv resurslarini muhofaza qilish va to'g'risida ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishning tartibi va boshqalarini o'z ichiga oladi.
4. **Iqtisodiy usullar:** Suv va oqava suvlarni tashlagan uchun haq to'lash, oqava suvlarni tashlash uchun belgilangan me'yori buzganlik uchun jarima solish, ifloslangan suvlardan ko'rilgan zararlarni undirish, suvlarni tozalash bo'yicha tadbirlarni amalga oshirishga dotatsiya va subsidiyalarni joriy etish, yangi ishlab chiqarish texnologiyalarini tatbiq etish uchun investitsiyalarni jalb etish va boshqalar: Bu iqtisodiy

usullar suv resurslarining samarali foydalanishini ta'minlash, suv iqtisodiyotini rivojlantirish va suvdan foydalanish jarayonini iqtisodiy bozorga moslashtirish maqsadida amalga oshiriladi. Bu usullar orqali suv resurslaridan foydalanish uchun to'lov tartibi, belgilangan me'yori va tadbirlar, investitsiyalar va subsidiyalar, yangi texnologiyalar va boshqalar amalga oshiriladi.

Bu o'rinda qayd etish lozimki, suv iste'moli bo'yicha O'zbekiston yetakchi davlat hisoblanadi. Iste'mol qilingan suv resurslarining mavjud suv resurslaridagi ulushi Amudaryo suv havzasi bo'yicha 49,7%ni, Sirdaryo suv havzasi bo'yicha 48%ni tashkil etadi. Ma'lumki, respublikamiz hududida 11,47 km^3 miqdorda ichki suv resurslari shakllanib, shundan 4,82 km^3 – Amudaryo havzasiga, 6,65 km^3 – Sirdaryo havzasiga to'g'ri keladi. Qolgan 80 foizdan ortig'i esa, transchegaraviy suv resurslari hisobiga to'ldiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. DJURABAEV O. Formation of model beekeeping facilities and modernized interindustrial communications in human bearing management //Архив научных исследований. – 2020. – №. 11.
2. Djurabaev O. Methods of the process approach in management and determination of the criterion of technological efficiency of beekeeping farms: methods of the process approach in management and determination of the criterion of technological efficiency of beekeeping farms // Archive of scientific research. – 2021. – T. 1. – No. 1.
3. Saidov M. Increasing Management Efficiency in The Electricity Sector of Uzbekistan //The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems. – 2021. – С. 343-347.
4. Saidov M. S. Analysis of the economic activities of natural monopoly organizations //Инвестиции, градостроительство, недвижимость как драйверы социально-экономического развития территории и повышения качества жизни населения. – 2022. – С. 74-79.
5. Munira A. Analysis methods of the factors influencing on consumer market //Бюллетень науки и практики. – 2018. – Т. 4. – №. 2. – С. 276-282.
6. Shanazarova G. Features of innovative management strategy of the automotive industry of Uzbekistan //Архив научных исследований. – 2019.
7. Yaxyayeva I. Енгил саноат корхоналарида маҳсулот рақобатбардошлигини ошириш йўналишлари //Архив научных исследований. – 2019.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 3

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.